

Судинович С. П. Феномен п'янства как девиация в российском обществе XVI–XVII в.

В этой статье рассматривается возникновение феномена п'янства в России во время социально-экологического кризиса XVI – XVII веков, обращено внимание на особенности и факторы, которые способствовали возникновению данной девиации как негативной в социальной среде позднесредневекового Российского государства.

Ключевые слова: п'янство, девиация, норма, кризис, соціоестественная история, аномия, коллективное бессознательное, культура, стереотипы, традиции, идеалы.

SUDYNOVYCH S. P. The phenom en of hard drinking as a deviation in the Russian society XVI-XVII centuries.

Article is devoted to the emergence of the phenomenon of alcoholism in Russia during the socio-ecological crisis XVI - XVII centuries. Particulary, attention is paid to the feature sand factors that contributed to this deviation as negative social en vironment of late medieval Russian state.

Key words: hard drinking, deviation, norm, crisis, social-natural history, anomie, collective unconscious, culture, values, stereotypes, traditions, ideals.

УДК 94(477) “1919/1920”

Швидченко Т. М.

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОГО ЗИМОВОГО ПОХОДУ АРМІЇ УНР 1919–1920 РР.

Розглянуто передумови Першого Зимового походу, проаналізовано обставини та виявлено причини переходу армії Української Народної Республіки до партизанських форм боротьби.

Ключові слова: Перший Зимовий похід, армія Української Народної Республіки, Українська Галицька Армія, Добровольча армія, українська революція 1917–1921.

Перший Зимовий похід армії УНР став знаковою подією в ході національно-визвольної революції українського народу 1917–1921 років, адже завдяки ньому було збережено боєздатність української армії та здобута можливість продовжувати боротьбу за українську незалежність. Водночас, даний рейд армії УНР запіллям Добровольчої та Радянської армій був вимушеним кроком політичного та військового керівництва української держави.

Ще 21 вересня 1919 року до рук українського генштабу потрапив перехоплений наказ 30-му добровольчому корпусу від 4 вересня про наступ в райони розташування української армії [1, с. 178]. Така тактика денікінців довела, що УГА не зможе знайти з ними спільної мови, тим паче їм було відомо про збройні сутички між білогвардійцями та вояками УНР в районі Христинівки. Тому на той момент НКГА за згодою Головного Отамана припинила бої з більшовиками і звернула головну увагу на денікінський

фронт [2, с. 469-483]. 24 вересня Директорія УНР оголосила Добровольчій армії війну.

Після літніх боїв 1919 р., становище української армії на фронті погіршувалося, 31 серпня був втрачений Київ, це вкрай негативно вплинуло на її моральний стан та боєздатність. Вже в серпні український уряд не мав змоги постачати своїй армії зброю та амуніцію через те, що країни Антанти заблокували кордони УНР. 3 жовтня почалася епідемія тифу, вона стрімко поширювалася і в листопаді підкосила значну частину війська. УГА мала 7 000 бійців, армія УНР – 2000 [3, с. 56]. З надією покращити матеріальний стан армії, уряд оголосив з 12 по 19 жовтня “Тиждень українського козака”, в рамках якого уряд, за допомогою відозв-“летючок”, від Міністерства преси і пропаганди, звернулися до населення із закликом пожертвувати на потреби армії одяг і взуття [4, с. 64]. Такі дії урядовців не знайшли належного відгуку в пасивного населення, яке було змучене перманентною війною та постійними змінами влади. С. Петлюра в своїх роздумах назвав це явище “прокляттям української армії” [5, с. 240]. Навіть надлюдські зусилля командування утримати хоча б західну частину Поділля з Кам’янцем-Подільським завершилися поразкою. “Трикутник смерті”, в якому українська армія була затиснута ЧА, білогвардійцями та поляками, став причиною того, що уряд і командування 16 листопада мусили вирушати на північ. Ситуація ускладнювалася тим, що Румунія теж була вороже налаштована до Української держави. Сепаратне перемир’я УГА з Денікіним, укладене 6 листопада стало черговим міцним деморалізуючим фактором для армії УНР.

Начальна команда УГА мала два стратегічних плани своєї подальшої діяльності. Генерал УГА Курманович мав план, який отримав підтримку М. Тарнавського, він передбачав відновлення бойових дій на Галичині, з метою захопити лінію Чортків-Станіслав-Сколе-Лавочне, щоб вийти на Чехословаччину. Після цього перекинути близько 20 000 галицьких вояків з Італії продовжити українсько-польську війну [6, с. 3-6]. За другим планом, дві українські об’єднані армії мали визволити від більшовиків Південь України з найбільшими містами – Одесою, Миколаєвом, Херсоном. Такий вибір був обґрунтований тим, що саме на півдні противник мав слабкі сили, а це б могло гарантувати перемогу. Те, що південь охоплений масовим повстанським рухом, мало зіграти вирішальну роль. Галичанами були встановлені дружні відносини із загонами Волоха, Крука, Павловського. Прихильником цієї операції був і генерал А. Кравс, який зазначав, що якщо Петлюра поведе свою армію на Київ, то УГА повинна зробити удар на південь, захопивши Одесу [7, с. 10].

Є. Петрушевич вважав, що здобуття Одеси надало б Україні можливість налагодження закупок зброї від нейтральних держав [8, с. 299].

4 листопада у Жмеринці відбулася нарада командування УГА та

політичного проводу України. На нараді представник Начальної команди чотар Паліїв засвідчив, що станом на 4 листопада тактичне становище УГА дійшло критичної межі, вона втратила ініціативу і була змушена лише чекати наступу ворога, не маючи жодних резервів та можливості вільно пересуватися. Він заявив присутнім Головному Отаману, Диктатору та представникам обох армій, що в разі наступу добровольців катастрофа буде неминучою, адже їх нема кому стримати. І швидше за все армії доведеться втіками з поля бою [9, с. 67]. Ще до наради у Жмеринці командування УГА почало шукати вихід з цієї складної ситуації. Спроби уряду УНР домовитися з Денікіним про припинення бойових дій провалилися, як і переговори з більшовиками про спільні дії проти Денікіна. З огляду на ситуацію, яка склалася, НКГА вирішила діяти самостійно з метою збереження армії. На нараді ідея проведення переговорів з білогвардійцями вже була узгоджена, але рішення надіслати до штабу Денікіна делегацію відклали на два дні. Тому М. Тарнавський самовільно відправив місію без санкції політичного керівництва [10, с. 128].

1 листопада, на офіційній зустрічі з уповноваженим Добрармії, командиром групи генералом Я. Слащовим, делегація УГА на чолі з отаманом Лисняком, висунула протест з приводу жахливого поводження з українськими полоненими та прохання їх обміну на російських. Таким чином вони неофіційно підняли питання про перемир'я добровольців з українськими арміями. Але їм повідомили, що за наказом генерала Шиллінга, білогвардійці хочуть укласти угоду лише з УГА, мотивуючи це тим, що Галицька армія прибула на Правобережжя під тиском воєнних обставин. Наддніпрянську армію білогвардійці відмовилися визнавати військом, висунувши впевненість в тому, що її вояки є групою повстанців, які тримаються купи лише завдяки сильнішій Галицькій армії. Запевняючи представників УГА, що за російськими законами, вояки армії УНР – колишні піддані Російської імперії, тому мають поводитися згідно відповідних норм. Через місію отамана Лисняка, Слащов вирішив передати наказ до армії УНР про здачу зброї, розпуск війська та перехід старшин до складу Добровольчої армії. В разі невиконання передбачалось покарання за законами воєнного часу. Але представники Галицької армії відмовилися передавати цей наказ [11, с. 496-498].

В ході подальших переговорів, 6 листопада на станції Зятківці між генералами Тарнавським та Денікіним була підписана мирна угода, за якою УГА переходила під оперативне підпорядкування ЗСПР. За цією угодою внутрішня автономія частин зі старим командуванням зберігалася, але вся галицька армія переходила у склад Добровольчої армії. Галицький уряд мав припинити державну діяльність і переїхати до Одеси. Галицька армія мала зосередитися в районі Погребище – Липовець. Підписання Звятківського договору викликало негативну реакцію в українських

правлячих колах. Договір було анульовано, а до денікінців надіслано нову делегацію, що складалася з представників Галицької та Дієвої армій. Вони мали інструкції “укласти якнайдовше перемир’я для збереження жовнірської честі УГА і, якщо можливо, то й для Наддніпрянської армії” [12, с. 61]. Галицькі делегати до останнього наполягали на встановленні перемир’я між обома українськими арміями, але Я. Слащов був непохитним і заперечував можливість будь-яких угод з “петлюрівцями”. Тож галичани самі підписали сепаратний договір з ЗСПР 17 листопада 1919 р. в Одесі.

Угода з УГА була дуже вигідною для Денікіна, адже без галичан Петлюра не втримав би більшовицько-денікінські удари. Тому він і пішов на досить лояльний союз з УГА. Він ще з вересня прагнув встановити контакт з Галицькою армією, щоб вивести її з під порядкування С. Петлюри [13, с. 289]. Договір був укладений без відома С. Петлюри та Є. Петрушевича, які дуже негативно сприйняли даний факт. У зв’язку з цим Є. Петрушевич звільнив з посади М. Тарнавського та А. Шаманенка за державну зраду та віддав їх під військовий трибунал, звинувативши у державній зраді (порозуміння з ворогом, ведення з ним переговорів, злочин перед Верховною Владою, невиконання наказу). І хоча звинувачених виправдали, але резонанс від Зятківського договору був дуже негативним [9, с. 82]. До всіх галичан почали застосовувати ярлик “зрадників”, через що значна кількість вояків переходила до армії УНР. Добровольча армія ж, за допомогою договору з УГА відкрила для себе шлях на Кам’янець-Подільський, тимчасову столицю Директорії, де перебував уряд УНР [14, с. 171-172].

Нейтралізація УГА як військового чинника поставила армію УНР у надзвичайно важке становище. 10 листопада 1919 р. білогвардійці захопили Жмеринку, 14 листопада – Могилів-Подільський, 22 листопада – Проскурів [15, с. 131]. 28 листопада – втрачено Староконстантинів, армія опинилася в Трикутнику смерті – Любар – Шепетівка – Миропіль. З 29 листопада всі державні інституції УНР перебували в Любарі.

Щоб покращити ситуацію, командувач армії УНР полковник Ю. Тютюнник 13 листопада віддав розпорядження про мобілізацію до війська народжених у 1898–1889 рр. чоловіків у Старокостянтинівському, Проскурівському, Летичівському, Літинському, Могилівському, Новоушицькому і Кам’янецькому повітах. Однак наказ не був втілений у життя в першу чергу через відсутність адміністрації УНР на місцях, та й місцеве чоловіче населення не особливо записувалося до військових лав через страх перед епідемією тифу. З огляду на малочисельність військових груп армії УНР в середині листопада 1919 р. їх було зведено в дивізії: Запорізьку, Волинську, Київську, СС (3-тя Залізна дивізія залишалася у попередньому складі, 9-ту Залізничну реорганізовано в зведений полк). Запасні частини розформовувались, а їх склад направлявся на поповнення до військ Дієвої армії [16, с. 31].

У цей час військове командування УНР приєднало до гайдамацьких підрозділів Запорізької групи біля 1700 більшовицьких вояків, які виявили бажання воювати в Армії УНР. Було створено окрему гайдамацьку бригаду, куди й увійшли богунівці з таращанцями. На чолі цього формування поставили отамана Волоха, який протягом 1917–1918 років організовував гайдамацькі військові формації [17, с. 178].

Але становище армії залишалось катастрофічним, через брак амуніції, зброї, одягу, ліків, а також численних втрат в боях, епідемію і дезертирство боєздатність армії УНР значно послабилася. Через це довелося залишити Кам'янець-Подільський, Деражню, Проскурів і Старокостянтинів, частини війська відступали на Волинь. Наприкінці листопада в армії УНР на озброєнні було 14 гармат та 80 кулеметів, з майже повною відсутністю набоїв. Такий стан речей не міг не позначитися на загальній дисципліні у середині війська. 26 листопада Ю. Тютюнник, командуючий Збірною Київською дивізією, висловив обурення тим, що військо перебуває у безладі. І видав наказ, у якому йшлося про чітке дотримання порядку – виступати в точно зазначений у наказі час, командирам звіряти годинники, була обов'язкова присутність на місцях керуючим найдрібніших частин, козакам наказано бути зі зброєю в руках, обозам слідувати в повному порядку. Обози мали поділятися на бойовий, санітарний і харчовий, а також вони мали дотримуватися інтервалу між підводами у три кроки [18, арк. 12].

27 листопада Петлюра з урядом залишили Старокостянтинів та виїхали до Любара. Отаман Волох разом з Данченком та Божком рушили за ними разом зі своїми частинами. У Любарі вони співпрацювали з “Волинською революційною радою”, остаточно перейшовши на бік більшовиків. Волох вимагав відставки Петлюри, через що його заарештували, але він зумів перейти на інший бік річки Случ, де розташувався зі своїми загонами. Після цього ще два рази надсилав Петлюрі ультиматуми, щоб той зрікся влади.

За умов малочисельності урядового війська Петлюра 3 грудня виїхав до Чорторії. Зосередивши також в Любарі та на Волині залишки армії, він сподівався, що військо там перезимує і відпочине, щоб розпочати свій наступ на південь весною 1920 року. Отаман Волох мусив теж здійматися з місця і рухатися в бік Чудніва через наближення частин Юрка Тютюнника, який мав наказ на його ліквідацію [19, с. VII]. Як зазначає у своїх спогадах Омелянович-Павленко, Волох “провадить розкладову ситуацію в армії і не виконує наказів командира” [20, с. 232].

Виступи Волоха на нараді справили на присутніх враження близької внутрішньої кризи і віщували майбутні збройні виступи його частин. Під гаслом “Іду на Полтавщину” Волох збирав біля своїх гайдамаків навіть неперевірені елементи, серед яких траплялися й звичайні грабіжники. В ніч з 2 на 3 грудня відбулася спроба оголошення в якості державного устрою в

Україні СРР. А фактично – пограбування державної скарбниці, через що українське військо й опинилося в подальшій скруті. Разом зі втечею О. Волоха зі своїм відділом гайдамаків, Юнацькою школою та частиною приєднаних до них вояків армії УНР це стало черговим потрясінням для уряду та війська.

До загально нестабільної ситуації додаються негаразди у внутрішньополітичних настроях українського населення. Для прикладу, мешканці Пашковецької волості, охоплені анархічними настроями, оголосивши власну владу, тримали оборону проти денікінців і проти армії УНР одночасно. Через це уряд УНР не зміг вчасно виїхати з Проскурова, до якого якраз прибула денікінська армія. В результаті збройної сутички білогвардійці захопили бази з майном, гроші та деякі документи українського уряду. Петлюра наказав не ув'язуватися в рішучі бої з денікінцями задля збереження армії, і відступати реорганізуючись згідно останнього наказу про збірні дивізії [21, арк. 4]. Частина армії УНР відступила до Польщі, інші вирушили в бік Старокостянтинова та Любара. Але вже тоді було вирішено прорватися у запілля Добровольчої армії щоб продовжити боротьбу в умовах партизанської війни і зберегти ядро регулярної армії [22, с. 105].

До внутрішньополітичних конфліктів додався й розлад між урядами УНР та ЗУНР. 4 грудня представники ЗУНР визнавали угоду А. Лівницького з поляками “грубою національною зрадою” і односторонньо розірвали Акт про злуку. Про це офіційно заявила посольству УНР у Варшаві і уряду Польщі дипломатична місія ЗУНР у складі С. Витвицького [23, с. 310].

У цей час серед лав УГА і військ УНР далі поширювався тиф, що спричинило ще більшу кризу в розстановці сил на українському фронті. До початку грудня від плямистого тифу померло близько 10 тисяч українських вояків. Ця угода вплинула на плани командування армії УНР – похід по тилах ворога був невідворотним.

На початку грудня 1919 року вже не існувало ні Міністерства військових справ УНР у Кам'янці-Подільському, ні Штабу Головного отамана у Любарі, була тільки малочисельна, виснажена боями та епідемією тифу дієва армія УНР. Тисячі українських вояків знаходилися у таборах Польської Республіки, Румунії, Чехословаччини, Німеччини та Італії [24, с. 327]. Приблизно в той же час до польських таборів було інтерновано біля 6 000 осіб [25, с. 132]. З огляду на вищесказане, причинами, через які армія УНР опинилася в катастрофічному положенні в кінці осені та на початку зими 1919 р., можна назвати цілковиту ізолюваність України в її боротьбі на два фронти – з поляками та більшовиками. Ще одна, і на той час найактуальніша, загроза надходила з боку білогвардійців. Кордони були фактично заблоковані, а між УНР та ЗУНР точилася внутрішня боротьба політичних партій. Не зважаючи на те, що армія УНР впродовж двох років у

тяжких обставинах виконувала роль авангарду Європи у боротьбі з “інтернаціоналізмом”, Європа була байдужою до її боротьби. Адже в Антанти був інший фаворит – А. Денікін, з його ідеями відновлення Російської імперії, в плани якого не входила українська незалежність.

У розпалі конфлікту між військами УНР та білогвардійцями 14 радянська армія вийшла з оточення і досягла Житомира, вже в листопаді більшовики розпочали наступ на Правобережжя. У цей час польська армія проводила окупацію західноукраїнських земель, що знаходились під владою УНР [26, с. 215]. Така ситуація вимагала ведення боротьби іншими методами, над чим постійно працювали військові командири армії та політичний провід УНР.

1 грудня 1919 р. Добровольча армія зайняла лінію фронту: Київ – Козятин – Старокостянтинів. У Любарі поки що знаходились лише гайдамаки Волоха і ватаги отаманів Божка та Данченка, які організували пограбування державної скарбниці. Це стало крапкою у рішенні уряду УНР припинити ведення регулярної війни. С. Петлюра разом з начальником Штабу генералом М. Юнаківим і двома осавулами виїхали до Варшави. Там вони мали надії завершити переговори щодо укладання польсько-українського договору про спільні дії проти більшовиків [27, с. 24].

Варто зазначити, що 2 грудня 1919 року було укладено Декларацію дипломатичної місії УНР у Варшаві, в якій йшлося про те, що Польська Республіка визнає незалежність УНР та погоджується на допомогу в її боротьбі з ворогом зброєю, амуніцією, військовим одягом та взагалі військовим майном, в розмірах, що будуть визначені окремою угодою. Згідно цієї Декларації українсько-польський кордон мав проходити по р. Збруч, таким чином Східна Галичина і Західна Волинь переходили до Польщі [28, с. 148]. Такі положення суперечили настановам від уряду УНР і викликали обурення в українських колах. Але С. Петлюра мав надію особисто залагодити ситуацію, що в купі з іншими причинами пришвидшило його від'їзд.

3 грудня у Чорторії відбулася нарада уряду УНР, де було вирішено проводити боротьбу у формі партизанської війни [29, с. 26]. 4 грудня проходить ще одна нарада – командир січових стрільців Є. Коновалець заявив, що його частина демобілізується, бо вони вважали подальшу боротьбу безперспективною. Що й зробили, скориставшись директивою Головного отамана від 23 листопада 1919 року ч. 03132 про само демобілізацію частин армії УНР. Це викликало гостру реакцію М. Омеляновича-Павленка і загальне невдоволення присутніх [29, с. 31]. У своїх спогадах Є. Коновалець пояснив, чому його вояки не взяли участі в Зимовому поході: “Після історичної, мабуть, останньої офіційної наради всіх комендантів у присутності головного отамана та прем'єр-міністра І. Мазепи в м. Чорторій, де вирішено ліквідувати регулярну війну й перейти

на партизанщину, всі старшини корпусу січових стрільців, як галичани так і наддніпрянці, одногосно вирішили здемобілізувати корпус і залишити всім вільну руку, або приєднатися до повстанської армії, яку складав генерал Омелянович-Павленко, або повернутися додому. Думати над тим, як дістатися додому, не було часу. Несподіваний напад поляків на Чорторию заскочив січових стрільців і деякі інші частини, що були розташовані в цьому містечку. Поляки роззброїли всіх і перевели, як інтернованих, до Луцька” [30, с. 37].

Політична ситуація також була неоднозначною, у варшавській Декларації за 2 грудня 1919 р., окрім питань встановлення кордонів між обома державами, були визначені умови розташування й утримання військових частин української армії, державних установ та окремих громадян на території Польщі. Щодо стосунків з більшовицькою Москвою, то з кінця 1919 року її тактика була змінена щодо України. 5 грудня VII Всеросійський з'їзд Рад ухвалив звернення до пригноблених націй, в якому обіцяючи українському народу підтримку у боротьбі до повного соціального і національного визволення, підтверджував “виключне право українських робітників і трудящих селян вирішити питання про остаточну форму союзу з трудящими масами інших радянських республік” [31, с. 12]. 6 грудня Центральний Комітет російської компартії прийняв резолюцію про “Самостійність Української Соціалістичної Радянської Республіки”. В ній йшлося про допомогу розвитку української мови та культури, про заборону партії примушувати селян до вступу в хліборобські колективні господарства-комуни тощо [29, с. 43]. Навчені попереднім досвідом вони мали на меті знайти опору серед українського населення, тому діяли цього разу більш лицемірно.

5 грудня, на ще одній військовій нараді, вищим командуванням військ УНР було остаточно вирішено розпочати партизанський рейд в заплілі Добровольчої армії генерала Денікіна. Уряд УНР ухвалив рішення про доцільність виїзду С. Петлюри до Варшави з надією на те, що їм вдасться налагодити зв'язок з країнами Антанти і вірою на їхню допомогу. Але про від'їзд головного отамана майже ніхто серед війська не знав, про мету подорожі за кордон теж [32, с. 165]. У своєму останньому наказі по війську Ч. 101 Головний отаман оголосив про призначення командувачем Дієвої армії отамана М. Омеляновича-Павленка, а отамана Ю. Тютюнника його заступником [33, с. 145]. А вранці Голова Директорії разом з начальником штабу армії ген. М. Юнаковим виїхав до Варшави на переговори з приводу налагодження військової співпраці з поляками [24, с. 133]. Несподіваний від'їзд уряду став причиною невдоволення серед війська.

Після наради Ю. Тютюнник висунув пропозицію про необхідність призначення політичних референтів при кожній дивізії та при штабі армії, які мали бути посередниками між армією та населенням, інформувати

населення України про політичну ситуацію у республіці, проводити політичну розвідку серед ворогів, дипломатичні відносини і організацію повстання [24, с. 13]. І при тому уряд був спроможний надати командуванню армії 2 млн. карб., попри те, що перед цим державну скарбницю було пограбовано.

Рішення про перехід на партизанські методи боротьби проти денікінців опиралося на сподівання, що Збройні Сили Півдня Росії від початку масових мобілізацій стали нестабільними, а припинення їх наступу проти більшовиків свідчило про виснаження сил та відсутність резервів. Командуванню військ Новоросійської області було відомо про цю нараду, але ніяких запобіжних заходів з їхнього боку не було вжито [4, с. 131].

Головним завданням усього походу був прорив ворожого фронту і вихід у запілля ворога, а також початок партизанської війни разом з повстанцями. Для цього потрібно було налагодити з ними зв'язок та впорядкувати їхні бойові частини. А також проводити пропаганду серед населення України, нищити в запіллі залізницю та ворожі склади. А основним завданням першої частини походу було вирвати УГА від білогвардійців і об'єднати армії в одну [29, с. 34].

Частини армії, що готові були йти в похід, поділили на чотири збірні групи: Запорізьку (увесь Запорізький корпус без Гайдамацької бригади Волоха), Київську (5-та і 12-та Селянські дивізії, полк Морської піхоти, частини Залізної дивізії та корпус Січових Стрільців), Волинську (1-й збірний полк з рештками Північної дивізії, 2-й збірний піший полк, частини 2-ї дивізії ("Запорізька Січ"), 4-й полк Сірожупанників, 2-й кінний полк ім. Залізняка, кінний полк ім. Гетьмана Мазепи та Волинська гарматна бригада), 3-тю Стрілецьку дивізію, до складу якої входила Спільна Юнацька школа.

На початку походу в ньому готові були взяти участь близько 10 тис. осіб (1 тис. шабель і 2 тис. багнетів та 14 гармат), але 75% загальної кількості складала штаби, немуштрові частини, обози та хворі солдати. Тобто боєздатних вояків було не більше 2 тисяч [24, с. 56].

Таким чином можемо підсумувати, що причини та передумови походу частин армії УНР в запілля білогвардійських сил, а згодом і більшовицьких, мають комплексний характер. Зокрема, аналіз воєнно-політичної ситуації, яка склалася навколо УНР восени 1919 р. показав, що головними чинниками Першого Зимового походу стали: "листопадова катастрофа" 1919 р., коли українські території опинилися ізольованими в боротьбі на три фронти – з поляками та більшовиками та білогвардійцями, кордони були фактично заблоковані, а між УНР та ЗУНР точилася внутрішня боротьба політичних партій; епідемія тифу серед лав армії УНР та Української Галицької Армії; мирний договір УГА з Добровольчою армією; інтернування значної частини Дієвої армії УНР поляками та від'їзд Симона Петлюри до Варшави.

Використана література:

1. *Олійник С. В.* Галицьке військо і визвольні змагання на території Правобережної України (липень 1919 – травень 1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук / С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 220 с.
2. *Станімір О.* Українська Галицька Армія в боях з армією генерала Денікіна / О. Станімір. – Торонто, 1966. – С. 101.
3. *Гелей С. Д.* Консервативно-політологічна концепція державотворення / С. Д. Гелей. – Львів, 1997. – 160 с.
4. *Кривизюк Л. П.* Вишкіл та виховна робота в українських військах періоду визвольних змагань: дис. ... канд. іст. наук / Л. П. Кривизюк. – Л., 2001. – 196 с.
5. *Петлюра С.* Сучасна українська еміграція та її завдання // Петлюра С. Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 231-275
6. *Курманович В.* Відворот УГА за Збруч / В. Курманович // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1934. – Ч. 5. – С. 3-6.
7. *Колянчук О.* Генералітет українських визвольних змагань / О. Колянчук, М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995. – 228 с.
8. *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – Київ, 1993. – 414 с.
9. *Олійник С. В.* Галицьке військо і визвольні змагання на території Правобережної України (липень 1919 – травень 1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук / С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 220 с.
10. *Крупина В. О.* Білий рух в Україні (1917–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук / В. О. Крупина. – К., 2003. – 225 с.
11. *Левицький О.* Договір Української Галицької Армії з армією ген. Денікіна // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег: Вид. хор. УСС Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 484-514
12. *Завальнюк О. М.* Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський: “Абетка Нова”, 2001. – 148 с.
13. *Деникин А. И.* Очерки русской смуты: Вооруженные силы Юга России. Заключительный период борьбы. Январь 1919 – март 1920 / А. И. Деникин. – Мн., 2002. – 464 с.
14. *Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр.* – Т. II. – Львів, 1998. – 524 с.
15. *Штанько Я. В.* Білий рух півдня Росії і Українська держава та УНР (1918–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук. / Я. В. Штанько. – Івано-Франківськ, 2006. – 214 с.
16. *Ковальчук М.* Чисельність армії УНР за Кам'янецької доби Директорії (червень – листопад 1919 р.) у світлі архівних документів / М. Ковальчук // Військово-історичний альманах. – Київ, 2007. – № 1 (14). – С. 31.
17. *Ковальчук М.* Невідома війна 1919 / М. Ковальчук. – Київ, 2006. – 576 с.
18. *Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України.* – Ф. 11012. – Т. 22. – Арк. 12.
19. *Доценко О.* Літопис української революції (1917–1922): мат. і док. / О. Доценко. – Т. II, кн. 5. – Львів, 1924. – 398 с.
20. *Омелянович-Павленко М.* Спогади командарма (1917–1920) / М. Омелянович-Павленко. – Київ: Темпора, 2007. – 607 с.
21. *Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України.* – Ф. 11012. – Т. 26. – Арк. 4.
22. *Тютюнник Ю.* Записки генерал-хорунжого / Ю. Тютюнник. – Київ, 2008. – 311 с.
23. *Литвин М.* Українсько-польська війна. 1918–1919 / М. Литвин. – Львів, 1998. – С. 165
24. *Литвин С.* Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана / С. Литвин. – К., 2001. – 640 с.
25. *Bruski J. J.* Petlurowscy. Centrum Panstwowe Ukrainskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924) / J. J. Bruski. – Krakow, 2004. – 600 s.
26. *Удовиченко О.* Третя залізна дивізія: Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки / О. Удовиченко. – Нью Йорк, 1971. – 264 с.
27. *Гудь Б.* Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військового політичного співробітництва 1917–1921 рр. / Б. Гудь. – Львів, 1997. – 67 с.
28. *Мина Ж. В.* Збройні Сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.): дис. ... канд. іст. наук / Ж. В. Мина. – Л., 2008. – 210 с.

29. Феденко П. Минуло півстоліття: Зимовий похід Армії Української Народної Республіки 1919-1920 рр. / П. Феденко. – Н'ю Йорк, 1972. – 79 с.
30. Коновалець Є. Причинки до історії української революції / Є. Коновалець. – [БМ]; Накладом Проводу Укр. Націоналістів, 1948. – 48 с.
31. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919–1920). – К., 1957. – 1084 с.
32. Мазепа І. Україна в бурі й огні революції 1917–1921 / І. Мазепа. – Ч. 2. – Київ, 1951. – 245 с.
33. Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. 3 / упорядник В. Сергійчук. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 145 с.
34. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.VI.1920) / О. Доценко. – Варшава, 1932. – 240 с.

References:

1. Oliinyk S. V. Halyske viisko i vyzvolni zmahannia na terytorii Pravoberezhnoi Ukrainy (lypen 1919 – traven 1920 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk. / S. V. Oliinyk. – Kamianets-Podilskyi, 2003. – 220 s.
2. Stanimir O. Ukrainka Halyska Armiiia v boiakh z armiieiu henerala Denikina / O. Stanimir. – Toronto. – 1966. – S. 101.
3. Helei S. D. Konservatyvno-politohichna kontsepsiia derzhavotvorennia / S. D. Helei. – Lviv, 1997. – 160 s.
4. Kryvyziuk L. P. Vyshkil ta vykhovna robota v ukrainskykh viiskakh periodu vyzvolnykh zmahan : dys. ... kand. ist. nauk / L. P. Kryvyziuk. – L., 2001. – 196 s.
5. Petliura S. Suchasna ukrainska emihratsiia ta yii zavdannia / S. Petliura // Petliura S. Statti. – K. : Dnipro, 1993. – S. 231-275.
6. Kurmanovych V. Vidvorot UHA za Zbruch / V. Kurmanovych // Litopys Chervonoii Kalyny. – Lviv, 1934. – Ch. 5. – S. 3-6.
7. Kolianchuk O. Heneralitet ukrainskykh vyzvolnykh zmahan / O. Kolianchuk, M. Lytvyn, K. Naumenko. – Lviv, 1995. – 228 s.
8. Nahaievskiy I. Istoriia Ukrainkoii derzhavy dvadtsiatoho stolittia / I. Nahaievskiy. – Kyiv, 1993. – 414 s.
9. Oliinyk S. V. Halyske viisko i vyzvolni zmahannia na terytorii Pravoberezhnoi Ukrainy (lypen 1919 – traven 1920 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk. / S. V. Oliinyk. – Kamianets-Podilskyi, 2003. – 220 s.
10. Krupyna V. O. Bilyi rukh v Ukraini (1917–1920 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk / V. O. Krupyna. – K., 2003. – 225 s.
11. Levytskyi O. Dohovir Ukrainkoii Halyskoii Armii z armiieiu hen. Denikina / O. Levytskyi // Ukrainka Halyska Armiiia: U 40-richchia yii uchasti u vyzvolnykh zmahanniakh: Materialy do istorii. – Vinnipeh : Vyd. khor. USS D. Mykytiuk, 1958. – T. 1. – S. 484-514
12. Zavalniuk O. M. Ukrainka Halyska armiiia na Podilli (lypen 1919 – traven 1920): Istorychnyi narys / O. M. Zavalniuk, S. V. Oliinyk. – Kamianets-Podilskyi, “Abetka Nova”, 2001. – 148 s. – S. 61.
13. Denykyn A. Y. Ocherky russkoii smuty: Voouzhennye syly Yuha Rossyy. Zakliuchitelnyi peryod borby. Yanvar 1919-mart 1920 / A. Y. Denykyn. – Mn., 2002. – 464 s.
14. Vyzvolni zmahannia v Ukraini 1914–1923 rr. – T II. – Lviv, 1998. – 524 s.
15. Shtanko Ya. V. Bilyi rukh pivdnia Rosii i Ukrainka derzhava ta UNR (1918–1920 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk / Ya. V. Shtanko. – Ivano-Frankivsk, 2006. – 214 s.
16. Kovalchuk M. Chyselnist armii UNR za Kamianetskoii doby Dyrektorii (cherven – lystopad 1919 r.) u svitli arkhivnykh dokumentiv / M. Kovalchuk // Viiskovo-istorychnyi almanakh. – Kyiv, 2007. - #1 (14), s. 31
17. Kovalchuk M. Nevidoma viina 1919 / M. Kovalchuk. – Kyiv, 2006. – 576 s.
18. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy. – F. 11012. – T. 22. – Ark. 12.
19. Dotsenko O. Litopys ukrainskoii revoliutsii (1917–1922) : Mat. i dok. / O. Dotsenko. – T. II, kn. 5. – Lviv, 1924. – 398 s.
20. Omelianovych-Pavlenko M. Spohady komandarma (1917–1920) / M. Omelianovych-Pavlenko. – Kyiv : Tempora, 2007. – 607 s.
21. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy. – F. 11012. – T. 26. – Ark. 4.
22. Tiutiunnyk Yu. Zapysky heneral-khorunzhoho / Yu. Tiutiunnyk. – Kyiv, 2008. – 311 s.
23. Lytvyn M. Ukrainko-polska viina. 1918-1919. – Lviv, 1998. – s.165
24. Lytvyn S. Sud istorii: Symon Petliura i petliuriana. – K., 2001. – 640 s.

25. *Bruski J. J.* Petlurowcy. Centrum Panstwowe Ukrainskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). – Krakow, 2004. – 600 s.
26. *Udovychenko O.* Tretia zalizna dyviziia: Materiialy do istorii Viiska Ukrainskoi Narodnoi Respubliki. – Niu York, 1971. – 264 s.
27. *Hud B.* Nelehka doroha do porozuminnia. Do pytannia henezy ukraïnsko-polskoho viiskovoho politychnoho spivrobotnytstva 1917–1921 rr. / B. Hud. – Lviv, 1997. – 67 s.
28. *Myna Zh. V.* Zbroini Syly Dyrektorii UNR ta yikh borotba za derzhavnu nezalezhnist Ukrainy (lystopad 1918 r. – lystopad 1920 r.) : dys. ... kand. ist. nauk. / Zh. V. Myna. – L., 2008. – 210 s.
29. *Fedenko P.* Mynulo pivstolittia: Zymovyi pokhid Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliki 1919–1920 rr. / P. Fedenko. – Niu York, 1972. – 79 c.
30. *Konovalets Ye.* Prychynky do istorii ukraïnskoi revoliutsii. – [BM]; Nakladom Provodu Ukr. Natsionalistiv, 1948. – 48 s.
31. Radianske budivnytstvo na Ukraini v roky hromadianskoi viiny (1919-1920). – K., 1957. – 1084 s.
32. *Mazepa I.* Ukraina v buri y ohni revoliutsii 1917–1921. – Ch. 2. / I. Mazepa. – Kyiv, 1951. – 245 s.
33. *Petliura S.* Statti, lysty, dokumenty. – T. 3 / uporiadnyk V. Serhiichuk. – K. : Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 1999. – 145 s.
34. *Dotsenko O.* Zymovyi pokhid (6.XII.1919 – 6.VI.1920). / O. Dotsenko.– Varshava, 1932. – 240 s.

ШВИДЧЕНКО Т. Н. Причини и предпосылки Первого Зимнего похода армии УНР 1919–1920 гг.

Рассмотрены предпосылки Первого Зимнего похода, проанализированы обстоятельства и выявлены причины перехода армии Украинской Народной Республики к партизанской форме борьбы.

Ключевые слова: *Первый Зимний поход, армия Украинской Народной Республики, Украинская Галицкая Армия, Добровольческая армия, украинская революция 1917–1921.*

SHVYDCHENKO T. M. The causes and conditions of the First Winter campaign of UPR Army of 1919-1920.

It was considered prerequisites First Winter campaign campaign , analyzed the circumstances and causes of the transition of the army revealed the Ukrainian People's Republic in the form of guerrilla warfare.

Key words: *the First Winter campaign, the army of the Ukrainian People's Republic, Ukrainian Galician Army, Voluntary Army, the Ukrainian Revolution 1917–1921.*